

کتاب مشروطه: مکتب سیاسی خراسانی

نیکو پرهیزگاری

روزنامه اعتماد ملی، ۱۴ مرداد ۱۳۸۵

یکصدمین سال مشروطیت در ایران بهانه مناسبی بود برای چاپ کتابی به نام آخوند ملامحمد کاظم خراسانی. اگر چه یک قرن زمان زیادی است و در این فاصله به راحتی می‌توان بسیاری از شخصیت‌ها و وقایع تاریخی را از حافظه ملت‌ها زدود اما آخوند خراسانی آنقدر در جریان مشروطیت و پیروزی آن تأثیر گذار بود که هیچ مورخی نمی‌تواند به آسانی از کنار آن عبور کند. تقریباً در تمام کتاب‌هایی که به مشروطه پرداخته شده صفحاتی به این روحانی ارجمند اختصاص پیدا کرده است.

آیت‌الله خراسانی را یکی از مراجع ثلاثه شهر نجف می‌نامند که مقابل محمدعلی شاه و استبداد او ایستاد. او به همراه حاج میرزا حسین خلیلی تهرانی و ملا عبدالله مازندارانی جریانی را رسوا ساخت که سعی داشت با اسلام پناه خواندن محمدعلی شاه عموم مردم را همراه او کند و با طرح این مسأله که مشروطه در تضاد با اسلام قرار دارد، از تمایلات دینی مردم سوء استفاده کند. اینجا است که نقش مراجع ثلاثه نجف اهمیت زیادی پیدا می‌کند و آنها با صدور اطلاعیه‌هایی توده مردم را در مسیر مشروطه خواهی خود دلگرم می‌کنند.

حتی احمد کسروی نیز بر تأثیر علمای نجف بر پیروزی مشروطه صحنه می‌گذارد و در کتاب «تاریخ مشروطه ایران» می‌نویسد: «اگر فتوای علمای نجف نبود، کمتر کسی به یاری مشروطه پرداختی. همان مجاهدان تبریز بیشتر شان پیروی از دین می‌داشتند و دستاویز ایشان در آن کوشش و جانفشانی این فتوای علمای نجف می‌بود و همان ستارخان بارها این را بر زبان می‌آورد که من حکم علمای نجف را اجرا می‌کنم.»

آیت‌الله خراسانی در فتوای خویش همواره بر این نکته اصرار می‌ورزید که قرآن و اسلام، حاکمیت مطلقه و ارباب بودن را برای هیچ موجود و مقامی که بخواهد از انسان‌ها سلب آزادی و حیثیت و حق الهی بنماید نمی‌شناسد.

او معتقد بود: «ضروری مذهب است که حکومت مسلمین در عهد غیبت حضرت صاحب الزمان (عج) با جمهور مسلمین است» و در جایی دیگر می‌نویسد: «موضوعات عرفیه و امور حسبیه در زمان غیبت به عقلای مسلمین و ثقات مومنین مفوض است و مصداق آن همین دارالشورای کبری می‌باشند».

آیت‌الله خراسانی هیچگاه فرصت آن را نیافت که کتاب مدون یا رساله مستقلی در حوزه سیاست بنویسد اما با این وجود، در لابه‌لای آثار فقهی اصولی و نیز در متن تلگراف‌ها، لوایح و نامه‌های کوتاه و بلند وی آرای سیاسی بدیعی به چشم می‌خورد که محسن کدیور را وا می‌دارد تا قائل به «مکتب سیاسی خراسانی» شود. کتاب «سیاست نامه خراسانی» گرد آوری و تصحیح انتقادی قطعات سیاسی در آثار عربی و فارسی این فقیه عالیقدر است.

قسمت اول سیاست نامه در هفت بخش کلیه آرای فقهی اصولی مرتبط با سیاست خراسانی به زبان عربی را در بر می‌گیرد. این آرا عبارتند از ملازمه عقل و شرع، مساله عدالت، قاعده لاضرر، اجتهاد و تقلید، مساله خطیر ولایت فقیه، ولایت عدول مؤمنین قضاوت، جهاد، نظارت و توقیت در وقف و بالاخره خمس.

قسمت دو. سیاست نامه خراسانی که بیش از نیمی از حجم کتاب را در بر می‌گیرد مهمترین لوايح و تلگراف‌های وی به زبان فارسی است که به ترتیب زمانی در هفت بخش از ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۹ هجری قمری تنظیم شده است. خواندن سیاست نامه خراسانی ثابت می‌کند که تدوین مبانی شرعی مشروطه بیش از هرکسی و امدار اندیشه خلاق آخوند خراسانی است، آن مکتب سیاسی که بیش از یک قرن است که حوزه کهنسال نجف را نمایندگی می‌کند.

«سیاست نامه خراسانی» اولین کتاب از مجموعه منابع پیشگامان اسلام سیاسی در ایران معاصر است که توسط نشر کویر چاپ می‌شود. از این مجموعه دو کتاب دیگر نیز در دست انتشار است با «سیاست نامه نائینی» و مجموعه آثار شیخ اسماعیل محلاتی» که هر دو آنها نیز به کوشش محسن کدیور گرد آوری شده است.